

Marta Juza

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska

Ewolucja pojęcia społeczności wirtualnej w naukach społecznych. W dwudziestą rocznicę ukazania się pracy Howarda Rheingolda *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier*

Popularyzacja sieci komputerowych, która postępowała w społeczeństwie od lat 80. XX wieku, stawiała przed badaczami społecznymi nowe wyzwania. W rzeczywistości społecznej, której immanentną częścią stały się sieci (z czasem zaś wyłącznie Internet), pojawiały się nowe, bezprecedensowe zjawiska, które zmuszały socjologów do rewizji kluczowych pojęć, którymi posługiwali się w swej pracy naukowej. Jednym z nich było pojęcie „społeczności”. Chociaż w socjologii istniały różne koncepcje społeczności, to można przyjąć, iż wszystkie one wiążą się mniej lub bardziej z zaproponowanym przez Ferdinanda Tönniesa pojęciem *Gemeinschaft*, które narzucało konotacje silnych więzi, bliskości emocjonalnej, wspólnoty kulturowej oraz swoistego „zamknięcia” w ramach niewielkiej, lokalnej przestrzeni. Jednakże, im bardziej upowszechniał się Internet, tym bardziej stawało się jasne, że w wyniku za pośrednictwem kontaktów między ludźmi mogą powstawać społeczności (i że pojęcie „społeczności” będzie jednym z najważniejszych w opisie nowej rzeczywistości społecznej), ale będą to społeczności zupełnie inne niż te opisywane w XIX-wiecznej Tönniesowskiej tradycji.

W 1993 roku ukazała się książka *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier* autorstwa Howarda Rheingolda, w której sformułował on pojęcie społeczności wirtualnej. Jego zdaniem jest to nowy rodzaj społeczności, który narodził się wraz z nadejściem Internetu. Rheingold określił te społeczności jako samodefiniujące się sieci interaktywnej komunikacji, zorganizowane wokół poszczególnych zainteresowań bądź celów. Społeczności wirtualne skupiają użytkowników sieci, których łączą wspólne wartości i zainteresowania, a także więzi wsparcia i przyjaźni, które mogą (choć nie muszą) znaleźć swoje przedłużenie poza Internetem. Charakterystyczną właściwością społeczności wirtualnych jest także to, że w przeważającej mierze opierają się one na więziach subiektywnych, na dobrowolnych chęciach ich uczestników, na przekonaniu i „poczuciu” łączności z innymi ludźmi w ramach danej społeczności.

Bezpośrednią inspiracją dla stworzenia pojęcia społeczności wirtualnej były dla Rheingolda doświadczenia związane z serwisem internetowym (jakbyśmy dziś powiedzieli) znanym jako WELL (*Whole Earth `Lectronic Link*). Został on założony w 1985 roku przez dwóch sympatyków kontrkultury lat 60. XX wieku: artystę i informatyka-amatora Stewarta Branda i Larry'ego Brilliantę, jednego z organizatorów festiwalu w Woodstock. Początkowo był to rodzaj serwera wymiany informacji pomiędzy użytkownikami, z czasem stał się serwisem z własną stroną WWW, forami dyskusyjnymi, dostępem do poczty elektronicznej. Z serwisem związani byli praktycznie wyłącznie mieszkańcy rejonu Zatoki San Francisco, na ogół dawni sympatycy kontrkultury, niegdysiejsi kontestatorzy, bitnicy i hipisi, ale też współcześni miłośnicy informatyki i hakerzy. Tym, co ich łączyło, było nie tylko miejsce zamieszkania, ale też podobne poglądy społeczno-polityczne, które można najkrócej określić jako sprzeciw wobec zastanego porządku. Dlatego też WELL miała, jak się zdaje, więcej wspólnego z Tönniesowską *Gemeinschaft* niż inne, opisywane przez Rheingolda, społeczności wirtualne.

Ze względu na te właściwości dziś uznalibyśmy WELL za raczej nietypową społeczność wirtualną, w której kontakty zapośredniczone przez Internet są tylko jednym z kilku istotnych czynników łączących zaangażowanych w nią ludzi. Bardziej znaczące wydaje się to, że przykładem społeczności wirtualnych, według Rheingolda, były także listy dyskusyjne, grupy dyskusyjne Usenet, kanały IRC i wspólnoty miłośników gier sieciowych MUD i MOO. Technologie te, w większości dziś już zapomniane, miały kilka istotnych cech wspólnych: łączyły niezbyt duże grupy ludzi wokół pewnego wycinka internetowej sieci komunikacyjnej (mogła być to, na przykład, dana grupa dyskusyjna, jeden kanał IRC lub jedna rozgrywka); ludzie ci wchodzili ze sobą w liczne, powtarzające się interakcje, co pociągało za sobą pewne poczucie wspólnoty; łatwo też było oddzielić członków społeczności od tych, którzy do niej nie należą.

Wprowadzone przez Rheingolda pojęcie społeczności wirtualnej okazało się wprawdzie użyteczne w społecznych badaniach nad Internetem, jednak szybko stało się jasne, że przy użyciu wyłącznie tego pojęcia nie da się w adekwatny sposób opisać specyfiki życia społecznego w kontekście Internetu. Okazało się bowiem, że Internet istotnie wzmacnia (obecne już wcześniej w społeczeństwie) tendencje do indywidualizacji. Jednostki wyzwolone z silnych (czasami wręcz opresyjnych) grupowych więzi wcale nie były skłonne do powoływania kolejnych grup, tym razem przy użyciu nowego środka komunikacji. Dostrzeżono mianowicie, iż są one raczej zainteresowane samodzielnym poszukiwaniem i utrzymywaniem kontaktów z innymi ludźmi, nie tylko przy użyciu Internetu, choć Internet stanowi w tym procesie niezwykle istotne i użyteczne narzędzie. W wyniku tych indywidualnych jednostkowych strategii nie powstają jednak społeczności ani w klasycznym socjologicznym rozumieniu, ani też w rozumieniu społeczności wirtualnej według Rheingolda. Inny wpływowy badacz Internetu, Barry Wellman, nazwał wprawdzie te nowopowstające społeczne konstrukcje społecznościami spersonalizowanymi, sam

jednak postulował raczej odwrót od pojęcia społeczności w socjologicznych badaniach Internetu i skupienie się na relacjach społecznych oraz na powstających w ich rezultacie społecznych sieciach. Jego zdaniem nie można zaprzeczyć, że społeczności wirtualne wciąż istnieją, jednak, po pierwsze, to pojęcie nie powinno mieć pierwszorzędno znaczenia w badaniach nad Internetem, a po drugie, należy je rozumieć inaczej niż to proponował Rheingold; Wellman podkreślał luźną strukturę tych społeczności, ich tematyczne „wyspecjalizowanie” w jednym kierunku, słabość więzi pomiędzy członkami oraz ich mniejsze zaangażowanie emocjonalne w życie społeczności.

W trakcie rozwoju Internetu stało się wyraźnie widoczne, że w opisie jego społecznych aspektów bardziej użyteczny będzie „język” sieci społecznych niż „język” grup, jaki proponował Rheingold, wprowadzając swoje pojęcie społeczności wirtualnej. Użytkownicy wykorzystują bowiem Internet raczej po to, żeby w indywidualny sposób podtrzymywać relacje społeczne i czasami też (ale znacznie rzadziej) nawiązywać nowe, a nie po to, aby tworzyć społeczności wirtualne, czyli – jak to określał Wellman – zamknięte pudełka. Zakrawa więc na pewien paradoks, że pojęcie to znakomicie zadomowiło się w języku potocznym i że jest powszechnie wykorzystywane w popularnych (ale też niekiedy naukowych) analizach Internetu. Bodaj najbardziej znamienym wyrazem tej tendencji jest termin „serwisy społecznościowe”, na określenie serwisów takich jak Facebook, które są ukierunkowane przede wszystkim na budowanie relacji i sieci społecznych pomiędzy użytkownikami. Należy jednak wyraźnie podkreślić, iż odwołanie do społeczności w nazwie tych serwisów jest domeną języka polskiego; nazwy tych serwisów w innych językach (np. angielski, francuski, hiszpański, portugalski, rosyjski) odwołują się raczej do sieci społecznych (np. angielskie określenie to *social networking services*).

Pozostaje zatem pytanie, czym są obecnie społeczności wirtualne i czy pojęcie to nadal jest użyteczne w badaniach Internetu? Wydaje się, że tak, choć być może posługiwanie się nim należałoby poprzedzić zastrzeżeniem, czym społeczność wirtualna nie jest. Nie jest zatem zbiorem indywidualnych sieci społecznych; nie jest otwartą, amorficzną strukturą o rozmytych granicach; nie jest ruchem społecznym wykorzystującym Internet; nie jest wreszcie zgromadzeniem ludzi, którzy wykorzystali Internet w celu podjęcia zbiorowego działania. Problem w tym, że wspomniane formy życia społecznego są o wiele bardziej rozpowszechnione i charakterystyczne dla społeczeństwa, w którym powszechnie wykorzystywany jest Internet, niż społeczność wirtualna w rozumieniu Rheingolda. Z tego właśnie faktu, a także z prostoty i atrakcyjności pojęcia społeczności wirtualnej, może wynikać jego niesłabnąca popularność. Zjawiska, które można sensownie nazwać tym właśnie pojęciem, stanowią zaś obecnie raczej margines internetowego życia społecznego. Rozwijają się one najczęściej na forach internetowych czy wokół niektórych blogów. Istotniejsza jednak od ich badania wydaje się analiza innych, bardziej popularnych przejawów internetowego życia społecznego. Internet wciąż zmusza przy tym badaczy do weryfikacji właściwego socjologii aparatu pojęciowego.

Authors

Aslan Cahit, is Professor of Sociology, the head of the department at the Department of Teaching Philosophy, Sociology and Psychology in Faculty of Education at Çukurova University, Adana (Turkey). He holds an MA degree from the Department of Literature at Hacettepe University, Ankara (Turkey) on *The Relations of Caucasian Immigrants in Turkey with Bureaucratic Organizations*, and a Ph.D. from the Department Literature at the University of Ankara on *Ethnicity and Identity: A Comparative Study on the Nusayrians and the Circassians in Turkey*. He has two published books on the Northern Caucasians. His main interests include ethnic relations, social movements and conflicts, integration in Anatolia, the Caucasus and the Middle East, and immigration. Correspondence can be sent to: caslan@mail.cu.edu.tr

Bochar Iryna, is a Ph.D. student at the Department of International Relations and Foreign Policy in the Institute of International Relations at the Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine). She has graduated in International Politics (International Strategies and Security Studies) from Kyiv National Taras Shevchenko University (2004). Her main academic interests focus on international security, human security, role of individual in international politics as well as on political processes in North America. Correspondence can be sent to: iryna.bochar@gmail.com

Cetin Ihsan, Ph.D., is a scholar of Çukurova University in Adana (Turkey). His specialization areas are urban sociology, sociology of space, ethnicity and citizenship. Lately he is working on femicide in Turkey. He has two books published in Turkish: *Gecekondu's Sociology of Space* and *Ethnic Groups in Midyat*. Between 2008–2009 and in 2013 he has been to University of Illinois as a visiting scholar provided by Fulbright scholarship and Turkish Council of High Education. Correspondence can be sent to: cetinihsan@gmail.com

Czakov Dorota, she is a lecturer in Institute of Philosophy and Sociology at the Pedagogical University of Cracow (Poland). She received her Ph.D. in sociology from Silesian University of Katowice. Her main research interests concern migration, multiculturalism, social problems, and conflicts. Correspondence can be sent to: dorota.czakon@gmail.com

Grosse Ingrid, is a senior lecturer in sociology at Dalarna University, Falun, Sweden. Her main research interests are welfare state policies and the development of voluntary organisations. Her doctoral thesis: *Political parties and welfare associations*, was written in Department of Sociology, Umeå University (Sweden). Correspondence can be sent to: igr@du.se

Haremska Katarzyna, received her Ph.D. in philosophy from Jagiellonian University and MA in economy from Cracow University of Economics. She is an assistant professor at the Pedagogical University of Cracow (Institute of Philosophy and Sociology). She provides courses on social philosophy, history of political doctrines, philosophical anthropology, philosophy of education, and social ethics. Author of numerous works in political philosophy and the history of ideas. Her scientific interests focus on philosophy of liberalism. Her latest book is: *Po pierwsze, przeżyć. Studia z filozofii liberalizmu (Survival comes first. Studies in the philosophy of liberalism)* (2011). Correspondence can be sent to: haremska@poczta.onet.pl

Jakubczak Marzenna, is an assistant professor of philosophy at the Pedagogical University of Cracow (Poland). Her main research interests are in classical Indian philosophy, comparative philosophy, philosophy of mind, and gender studies. In 1998 she received her Ph.D. in philosophy from Jagiellonian University. She has edited, authored or co-authored eight volumes, among others: *Poznanie wyzwalajace. Filozofia jogi klasycznej* (1999); *Sankhya i joga. Podstawy filozofii Patañdzalego* (1999); *Między wiarą a gnozą. Doświadczenie mistyczne w tradycjach Orientu* (2003); *Boginie, prządku, więdźmy i tancerki. Wizerunki kobiety w kulturze Indii* (2005); „Earth”, [in:] *Aesthetics of the Four Elements*, ed. K. Wilkoszewska (2001). She has also published numerous articles, translations and other contributions in Polish and English, including „Why didn't Siddhartha Gautama become a Sankhya philosopher, after all?”, [in:] *Hindu and Buddhist Ideas in Dialogue. Self and No-Self*, eds. I. Kuznetsova, J. Ganeri, C. Ram-Prasad (2012). Correspondence can be sent to: marzenna.jakubczak@gmail.com

Jansson Peter M., a Ph.D. student in social work at Jönköping University and junior lecturer at Dalarna University, Sweden. He wrote conference paper (Refereed), *Unacknowledged shame in therapy as the primary obstacle to successful rehabilitation for violent men: considering the therapist perspective*, 2011 Joint Nordic Conference on Welfare and Professionalism in Turbulent Times, Reykjavik, Iceland, 11–13 August, 2011. Correspondence should be addressed to: pja@du.se

Juza Marta, Ph.D. in sociology from Jagiellonian University, Cracow. She is a lecturer in Institute of Philosophy and Sociology at the Pedagogical University of Cracow. She is interested in social communication, social impact of modern technologies of communication (especially Internet), mass media and popular culture. She is the author of the book *Kultura Internetu w Polsce. Od akademickich początków do upowszechnienia zjawiska* (2012). Correspondence can be sent to: socjonetka@up.krakow.pl

Karnat-Napieracz Anna, is a lecturer in sociology in Institute of Philosophy and Sociology at the Pedagogical University of Cracow. She specializes in contemporary sociological theory. Her academic interests focus on issues of individual and collective identity in the postmodern era. She was a fellow student of the Swedish Institute. In 2007 she received her Ph.D. in sociology from Jagiellonian University. She is the author of the book: *Tożsamość, czyli świadomość redivivus (Identity or, otherwise, consciousness redivivus)* (2009). Correspondence can be sent to: annakarnat@gmail.com

Monakhova Natalia V., currently working as an assistant professor at the Culture Studies Department (Institute of Philosophical Education and Science, M.P. Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, Ukraine) and pursuing Ph.D. programme in Culture there. In 2001 she received MA degree in Gender and Culture from the Central European University of Budapest (Hungary) and in 2003 MA degree in Developmental Psychology from the Kyiv Polytechnic University (Ukraine). She published a number of articles in various Ukrainian and Western academic periodicals. Correspondence can be sent to: monakhova.csd@gmail.com

Smirnow Petr, is a doctor of sciences in Social Philosophy, a professor of Saint-Petersburg State University (Russia). His research interests are concerned with theoretical problems of interaction of personality and society, evolution of society, Russian civilization. In his last monograph he bases the necessity of transition to the controlled evolution of society. Correspondence can be sent to: smirnovpi@mail.ru

Warchala Michał, Ph.D., sociologist, historian of ideas, translator. He teaches at the Pedagogical University of Cracow and is the author of notably *Autentyczność i nowoczesność. Idea autentyczności od Rousseau do Freuda* (2006) as well as many articles published by *Przegląd Polityczny*, *Nova Res Publica*, *Literatura na świecie* and *Teksty drugie*. He is

currently the editor of the special issue of *Studia Sociologica* devoted to secularization and postsecularism. Correspondence can be sent to: mwarch@interia.pl

Warczek Tomasz, Ph.D. in sociology, an assistant professor at the Pedagogical University of Cracow, Poland. His main scientific interest is sociology of culture (particularly art and religion) and discourse analysis. He is the co-author of books: *Miłośnicy, znawcy, konesery czy przechodnie? Recepcja sztuki współczesnej na przykładzie galerii Górnego Śląska (Art Lovers, Experts, Connoisseurs or Passers-by? The Reception of Contemporary Art in the Upper Silesia Region)* (2011) and *Granice symboliczne. Studium praktyk kulturowych na przykładzie działań zawodowych pracowników socjalnych (Symbolic Boundaries. A Case Study of Cultural Practices Among Professional Social Workers)* (2013). Correspondence can be sent to: greyy@o2.pl

Warumzer Ewelina, is a Ph.D. student in the Institute of Sociology at the Jagiellonian University, Cracow. A graduate of sociology and Polish philology with specialization in social communication. Her interests and research are engaged in cognitive linguistics, sociology of love, sociology of film and sociolinguistics. Correspondence can be sent to: ewelinawarumzer@gmail.com